

О. М. Грабчук,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8711-864X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2026.3.16

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ І ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

О. Hrabchuk,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF FINANCIAL MONITORING
IN THE SYSTEM OF COUNTERACTING MONEY LAUNDERING
AND TERRORISM FINANCING

У статті розглянуто теоретичні засади фінансового моніторингу як ключового елементу системи протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму (AML/CFT). Метою статті є систематизація та теоретичне узагальнення наукових підходів до трактування фінансового моніторингу, визначення його місця і функцій в системі AML/CFT. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема обстрагування, аналіз і синтез, індукція та дедукція, на основі системного та структурно-функціонального підходів, метод семантичного аналізу. У результаті дослідження уточнено зміст фінансового моніторингу як безперервного процесу спостереження, ідентифікації, аналізу та оцінювання фінансових операцій з метою мінімізації ризиків відмивання доходів і фінансування тероризму. Визначено основні ознаки фінансового моніторингу, розкрито його взаємозв'язок з інституційною архітектурою системи AML/CFT. Наукова новизна полягає у поглибленні теоретичного розуміння фінансового моніторингу як складної багаторівневої системи.

The scientific article examines the theoretical foundations of financial monitoring as a key element of the system for countering the legalization of revenues received from criminal activities and financing of terrorism (AML/CFT). The relevance of the study is determined by the strengthening of global financial risks, the digitalization of financial services, the growth of cross-border capital flows, and the need to adapt national financial monitoring systems to FATF international standards and the requirements of a risk-based approach. The aim of the article is to systematize and theoretically generalize scientific approaches to the interpretation of financial monitoring and to determine its role and functions within the AML/CFT system. The methodological basis of the study includes general and specialized research methods, in particular abstraction, analysis and synthesis, induction and deduction, based on systemic and structural and functional approaches, as well as semantic analysis.

As a result of the study, the content of financial monitoring has been clarified as a continuous process of observation, identification, analysis, and evaluation of financial transactions aimed at minimizing the risks of money laundering and financing of terrorism. The main features of financial monitoring are defined, and its interconnection with the risk-based approach and the institutional architecture of the AML/CFT system is revealed. The elements of scientific novelty include a deepened theoretical understanding of financial monitoring as a complex, multi-level system and justification of its dual nature as a financial security tool and a regulatory mechanism. The theoretical significance of the work lies in the development of scientific understanding of financial monitoring in the context of contemporary challenges, while its practical significance lies in the possibility of using the obtained results in the activities of primary and state financial monitoring entities to form a unified methodological approach to understanding the essence of financial monitoring.

Ключові слова: фінансовий моніторинг; AML /CFT; легалізація доходів; фінансування тероризму; суб'єкти фінансового моніторингу; об'єкти фінансового моніторингу; фінансові операції.

Key words: financial monitoring; AML /CFT; legalization of revenues; terrorism financing; financial monitoring subjects; financial monitoring objects; financial transactions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасний період розвитку людського суспільства характеризується зростанням глобальних викликів та загроз, руйнуванням існуючої системи глобальної безпеки та трансформацією глибинних засад функціонування економіки. Похідними ознаками цих процесів стало зростання релігійно вмотивованого тероризму у 90-ті роки XX ст. та гібридизація тероризму у 10-ті роки XXI ст. Характерними рисами нової хвилі тероризму є поєднання класичного тероризму, організованої злочинності, кіберзагроз та інформаційно-психологічного впливу. Дестабілізація світового порядку, яка набула системного характеру у 20-ті роки XXI ст., визначила макрофінансову нестійкість (у національних економіках), глобальні фінансові диспропорції, підвищену системну ризиковість, нестійкість світових фінансових ринків та кризу довіри у глобальній фінансовій системі. Міжнародна система протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, яка і так була фрагментарною, нині не виконує своїх функцій, оскільки створювалась за інших умов. Фінансовий моніторинг як основний складник цієї системи потребує комплексного розвитку з огляду на необхідність враховувати взаємозв'язки між економічними, інституційними, інформаційними та поведінковими чинниками у динамічному фінансовому середовищі. Нині фінансовий моніторинг орієнтований на формальне виконання міжнародних стандартів та регуляторних приписів, що знижує ефективність державної політики у сфері запобігання фінансовим зловживанням. Вітчиз-

няна практика здійснення фінансового моніторингу засвідчує його сприйняття як частини фінансового контролю, що поєднує окремі ізольовані процедури та не забезпечує ефективну взаємодію між суб'єктами моніторингу. Відтак постає важлива наукова проблема — формування цілісного системного підходу до розуміння фінансового моніторингу як складного інституційного механізму в умовах зростаючої глобальної турбулентності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Потреба у розвитку та вдосконаленні систем фінансового моніторингу визнається актуальною вже протягом кількох десятиліть. Перші наукові праці розглядали фінансовий моніторинг як механізм виявлення та контролю фінансових операцій із ризиком легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму. На той час основна увага приділялася нормативно-правовій складовій, базовим процедурам спостереження за фінансовими потоками та адміністративним механізмам контролю. Концептуально фінансовий моніторинг розцінювався як інструмент забезпечення прозорості фінансових операцій і запобігання зловживанням у банківській сфері.

Дослідження періоду 1990—2000 років характеризуються розширенням підходів до фінансового моніторингу у міжнародному контексті. Найчастіше вони представлені у публікаціях міжнародних організацій та світових інституцій, мають методичний та прикладний характер. Основна увага концентрується на формуванні інституційної архітектури системи AML/CFT, розробці методичних рекомендацій для суб'єктів первинного моні-

торингу та державних органів, а також на необхідності стандартизації процедур контролю [1, 2, 3]. Публікації того періоду виділяють ключові елементи моніторингу: ідентифікацію клієнта, аналіз фінансових операцій, оцінку ризиків і звітність. Водночас практичне застосування досліджених підходів залишається обмеженим внаслідок недостатньої імплементації розроблених рекомендацій у національні законодавства, недостатній рівень автоматизації процесів моніторингу і відсутність досвіду щодо застосування процедур фінансового моніторингу.

У 2001—2010 роках акцент досліджень у світовій практиці змістився на ризик-орієнтований підхід до фінансового моніторингу, що давав змогу більш ефективно оцінювати й пріоритезувати фінансові ризики. Значна увага приділялася розробці методів виявлення підозрілих операцій, прогнозуванню можливих схем відмивання доходів та фінансування тероризму, а також інтеграції аналітичних інструментів у діяльність банків і державних органів (J. Harvey [4], K. Hinterseer [5], S. Philippsohn [6]). В цей період спостерігається цифровізація частини фінансових процесів, що створило нові виклики і можливості для моніторингу транскордонних потоків капіталу. Було визначено, що ефективність фінансового моніторингу значною мірою залежить від координації дій суб'єктів первинного та державного / міждержавного моніторингу та узгодженості методологій оцінки ризиків.

Період 2011—2022 років характеризується активним застосуванням інформаційних технологій, аналітики великих даних та систем автоматичного виявлення підозрілих операцій. Дослідження цього етапу концентрувалися на цифровізації процесів, інтеграції національних систем фінансового моніторингу у глобальний фінансовий простір, удосконаленні нормативно-правових механізмів і методів оцінки ризиків, а також на адаптації до стандартів FATF (О. О. Глущенко, І. Б. Семененко [7], О. О. Балануца [8], Н. В. Москаленко [9] тощо).

Попри значну кількість досліджень у сфері AML/CFT, більшість сучасних публікацій концентрується на окремих аспектах: процедурному забезпеченні, технічних засобах контролю, інтеграції ризик-орієнтованого підходу та цифрових інструментах (Я. Б. Дропа, С. М. Тесля, М. Р. Піхоцька [10], О. Грабчук, І. Супрунова [11], О. В. Смагло [12], І. Н. Горбан, В. В. Скиба [13]). Комплексні дослідження, що поєднують системний аналіз, теоретичне узагальнення та практичні рекомендації для суб'єктів моніторингу, залишаються обмеженими. Загалом виникла потреба у систематизації та теоретичному узагальненні наукових підходів до трактування фінансового моніторингу, а також визначення його місця і функцій у системі AML/CFT, тому актуальним є формування цілісного наукового бачення фінансового моніторингу, що дозволяє поєднати теоретичні концепції з практичними функціями в системі AML/CFT.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є систематизація та теоретичне узагальнення наукових підходів до трактування фінансового моніторингу, визначення його місця і функцій в системі AML/CFT. Об'єктом дослідження є

система фінансового моніторингу у сфері протидії легалізації доходів та фінансуванню тероризму. Предметом — виступають економічні, організаційні та інституційні відносини, що виникають у процесі реалізації функцій AML/CFT та взаємодії суб'єктів і об'єктів фінансового моніторингу. У дослідженні використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема — абстрагування, аналіз і синтез, індукція та дедукція, на основі системного та структурно-функціонального підходів, метод семантичного аналізу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Семантичне джерело поняття "моніторингу" лежить у латинській мові. Дієслово *monere* несло змістове навантаження, пов'язане із виконанням чотирьох дій — спостереження, нагадування, попередження, контролю. Відповідно, *monitor* — суб'єкт, який здійснює спостереження, нагадування, попередження та контроль [14]. У англійській мові термін *monitoring* набув поширення у XX сторіччі. В академічному та нормативному дискурсі *monitoring*, виходячи із особливостей словотворення в англійській мові, семантично підкреслює тривалість, динамічність, незавершеність процесу, орієнтацію на попередження та означає "безперервний процес спостереження та аналізу". Наприкінці XX сторіччя термін "моніторинг" активно інтегрується в українську наукову термінологію, водночас набуваючи змістового розширення як інформаційно-аналітичний інструмент дослідження, управління та прийняття рішень. В цей же час у світовому науковому просторі виникає поняття фінансового моніторингу (*financial monitoring*), яке використовується при описі систем спостереження за фінансовими процесами у контексті макрофінансового аналізу та фінансової стабільності. В українському правовому полі фінансовий моніторинг — це "сукупність заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу" [15]. Саме у такому значенні найчастіше вживається це поняття у наукових статтях та фінансовій практиці [10, 11, 12, 13, 16]. Однак зустрічається і розуміння моніторингу / фінансового моніторингу як частини процесу управління економічною системою, функціонування якої має цільову спрямованість, інструментальний характер та є безперервним [17]. Насправді відмінностей у семантичному навантаженні терміну "фінансовий моніторинг" є набагато більше і полягають вони не тільки у відмінності сутності, а й у особливостях комплексу властивостей та сфер застосування категорії (таблиця 1).

Спостерігаємо три концептуально різних підходи до розуміння фінансового моніторингу. Перший полягає у розумінні фінансового моніторингу як частини методології фінансових досліджень, що являє собою безперервну, системну аналітичну діяльність, спрямовану на відстеження, оцінювання та інтерпретацію динаміки фінансових процесів на макрорівні з метою своєчасного виявлення ризиків, дисбалансів і тенденцій, що впливають на стан та стійкість фінансової системи. У цьому

Таблиця 1. Змістові відмінності терміну "фінансовий моніторинг"

Зміст терміну	Сутність	Властивості	Сфера застосування
Процес спостереження за фінансовими процесами у контексті макрофінансового аналізу та фінансової стабільності.	Елемент методології фінансових досліджень	Динамічність, континуальність, унітарність, суб'єктивність, фрагментарність, інформаційна обмеженість, неінституціалізованість, адаптивність	Використовується для виявлення макрофінансових дисбалансів, оцінки системних ризиків, прогнозування фінансових криз та обґрунтування рішень у сфері монетарної й фіскальної політики
Інформаційно-аналітичний інструмент фінансового управління економічною системою/ суб'єктом	Елемент фінансового механізму	Статичність, дискретність, системність, об'єктивність, фрагментарність, інформаційна обмеженість, неінституціалізованість, адаптивність	Забезпечує підтримку управлінських рішень, контроль фінансових потоків, оцінку ефективності використання ресурсів та фінансового стану суб'єкта
Сукупність заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму	Елемент системи державного управління	Статичність, дискретність, системність, фрагментарність, об'єктивність, інформаційна обмеженість, інституціалізованість, детермінованість	Реалізується відповідно до національного та міжнародного законодавства (AML/CFT), спрямований на ідентифікацію клієнтів, аналіз фінансових операцій та повідомлення про підозрілі транзакції

Джерело: розроблено автором.

контексті фінансовий моніторинг виступає інструментом макрофінансового аналізу, який поєднує спостереження за кількісними й якісними параметрами фінансових потоків, ринків і інституцій із формуванням інформаційної основи для забезпечення фінансової стабільності та прийняття обґрунтованих регуляторних і управлінських рішень. Його властивості мають виразно процесний і дослідницький характер. Динамічність і континуальність підкреслюють безперервність спостереження та орієнтацію на виявлення змін і трендів у фінансовій системі. Унітарність відображає цілісне сприйняття об'єкта аналізу без жорсткої регламентації процедур, тоді як суб'єктивність пов'язана з домінуванням аналітичної інтерпретації дослідника або експертної спільноти. Фрагментарність та інформаційна обмеженість зумовлені неповнотою статистичних даних і асиметрією інформації на макрорівні, а неінституціалізованість свідчить про відсутність чітко закріплених норм і обов'язкових процедур. Водночас адаптивність дозволяє гнучко змінювати індикатори та методи аналізу відповідно до еволюції фінансових ризиків.

Зміст другого підходу полягає у розумінні фінансового моніторингу як елемента фінансового механізму, інтегрованого інформаційно-аналітичного інструменту фінансового управління, що забезпечує систематичне

збирання, оброблення, аналіз і інтерпретацію фінансової інформації про стан, динаміку та результати функціонування економічної системи або окремого суб'єкта з метою обґрунтування управлінських рішень. У цьому контексті фінансовий моніторинг виступає засобом зниження інформаційної невизначеності, своєчасного виявлення відхилень і ризиків, а також підтримки процесів планування, контролю та коригування фінансової політики, забезпечуючи узгодженість цілей управління з фактичними фінансовими параметрами розвитку об'єкта. Його властивості відображають управлінську логіку. Статичність і дискретність означають фіксацію фінансового стану у визначені моменти часу (звітні періоди, контрольні дати). Системність проявляється в інтеграції моніторингу з іншими елементами фінансового механізму — плануванням, контролем і аналізом. Об'єктивність зумовлена опорою на формалізовані дані бухгалтерського, управлінського чи фінансового обліку. Разом із тим зберігаються фрагментарність та інформаційна обмеженість, оскільки моніторинг охоплює не всі аспекти діяльності, а лише фінансово релевантні показники. Неінституціалізованість означає відсутність жорстких зовнішніх регуляторних вимог, а адаптивність — можливість змінювати показники відповідно до управлінських цілей.

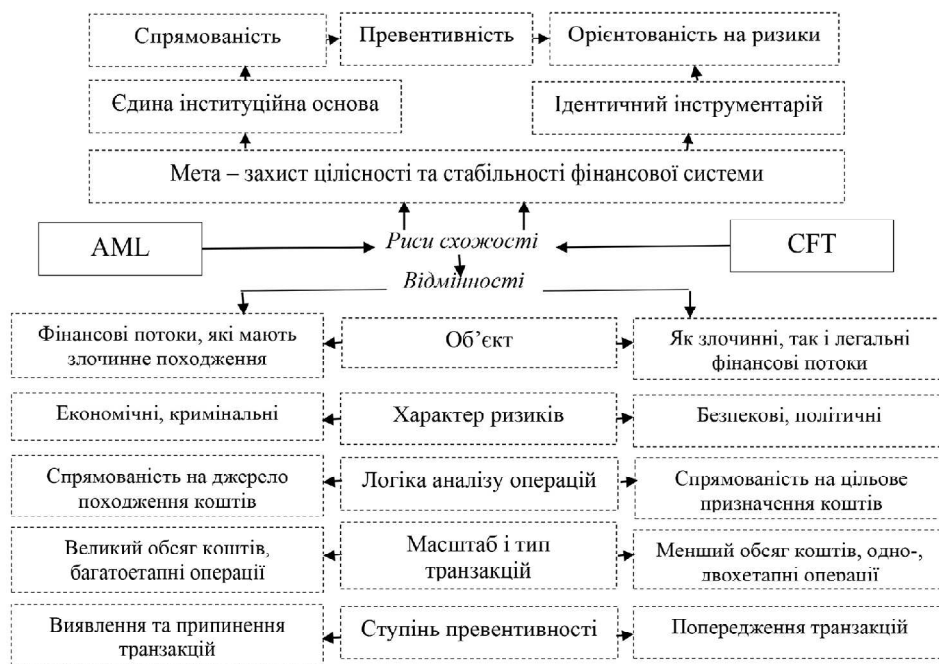

Рис. 1. Схожість та відмінності AML та CFT у системі фінансового моніторингу

Джерело: розроблено автором.

Третій підхід до виокремлення сутності фінансового моніторингу — у його визначенні як елемента системи державного управління, цілеспрямованої, нормативно врегульованої сукупності організаційних, правових та аналітичних заходів. У цьому контексті фінансовий моніторинг виконує функцію захисту фінансової системи від зловживань, забезпечує прозорість фінансових потоків і сприяє зниженню криміногенних ризиків шляхом систематичного контролю, обміну інформацією та застосування превентивних механізмів фінансової безпеки. Його властивості мають чітко виражений нормативно-правовий характер. Статичність і дискретність проявляються у виконанні формалізованих процедур у межах визначених операцій або звітних періодів. Системність забезпечується включенням фінансового моніторингу до ієрархічної системи державного управління. Об'єктивність ґрунтується на стандартизованих критеріях ризику та законодавчо визначених ознаках підозрілих операцій. Фрагментарність і інформаційна обмеженість зумовлені доступом суб'єктів лише до частини інформації про клієнтів і операції. Визначальною властивістю є інституціоналізованість, яка означає чітке нормативне закріплення, а також детермінованість, що обмежує свободу вибору методів і дій установленими правилами.

Третій підхід у розумінні фінансового моніторингу у зарубіжній практиці реалізується за допомогою двох понять: AML (Anti-Money Laundering) — протидію відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом; CFT (Combating the Financing of Terrorism) — протидію фінансування тероризму [18]. AML охоплює комплекс правових, організаційних і аналітичних заходів, спрямованих на виявлення, запобігання та припинення процесів легалізації коштів, отриманих унаслідок злочинної діяльності. Відмивання грошей зазвичай здійснюється шляхом інтеграції незаконних доходів у легальну фінан-

сову систему через складні фінансові схеми, що ускладнюють ідентифікацію їх злочинного походження. Тому AML-механізми передбачають ідентифікацію клієнтів, аналіз фінансових операцій, оцінку ризиків, а також обов'язок повідомлення про підозрілі транзакції. CFT, у свою чергу, зосереджений на запобіганні та припиненні фінансування терористичної діяльності незалежно від джерел походження коштів. На відміну від відмивання грошей, фінансування тероризму може здійснюватися як за рахунок незаконних, так і цілком легальних доходів, що потребує особливих методів виявлення і контролю. Саме тому CFT-складова AML/CFT включає механізми контролю за благодійними організаціями, міжнародними переказами, діяльністю осіб та організацій, пов'язаних із терористичними мережами, а також виконання санкційних режимів.

AML та CFT є схожими, але не тотожними елементами фінансового моніторингу (рис. 1).

У сукупності AML і CFT формують цілісну систему протидії фінансовим загрозам економічного й безпекового характеру.

Цілісність системи AML/CFT визначається ефективністю виконання його функцій:

— ідентифікаційної. Ця функція передбачає активний збір, обробку і аналіз інформації про фінансові транзакції з метою визначення таких, що можуть бути пов'язані з відмиванням коштів або фінансуванням тероризму. Сам процес ідентифікації є фундаментальною частиною AML/CFT-системи, оскільки без належного розуміння — хто є клієнтом та які операції він здійснює — не можуть бути реалізовані подальші аналітичні функції моніторингу. У сучасних умовах, коли фінансові ринки і технології значно ускладнилися, ця функція потребує застосування не лише стандартних процедур, але й значних аналітичних ресурсів для оцінювання нетипових або аномальних патернів поведінки в платіжних системах;

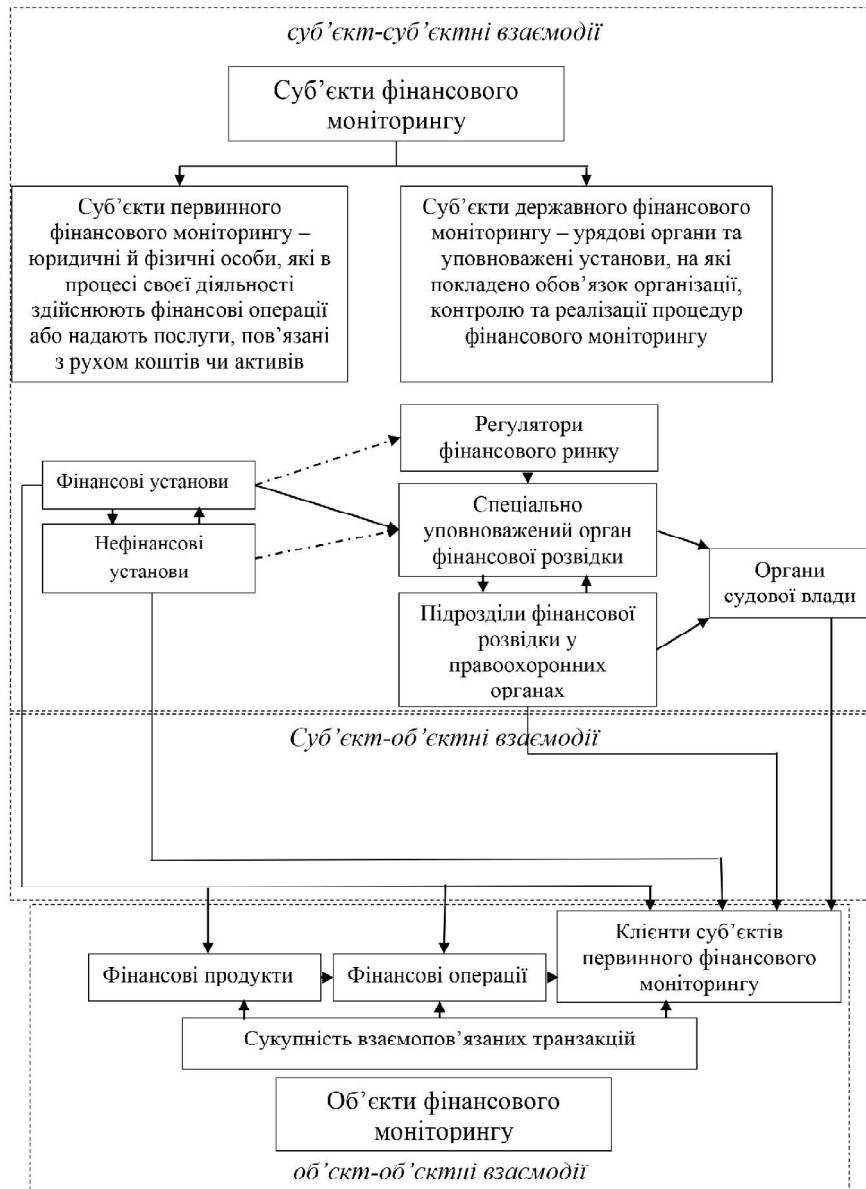

Рис. 2. Суб'єкт-об'єктні взаємодії у системі фінансового моніторингу

Джерело: розроблено автором.

— спостереження. У рамках цієї функції фінансові установи налаштовують свої інформаційні системи таким чином, щоб автоматично фіксувати певні патерни діяльності, що можуть свідчити про відмивання коштів або фінансування тероризму, що, у свою чергу, дає змогу здійснювати ефективний аналіз і своєчасно реагувати на потенційні загрози. Безперервний характер спостереження сприяє зменшенню вразливостей фінансової системи і появи можливостей для своєчасного запобігання незаконним діям;

— аналітична. Дана функція передбачає систематичну оцінку ризиків окремих клієнтів, продуктів та послуг, транзакційних схем і фінансових потоків загалом з метою ідентифікації тих, що становлять підвищений ризик легалізації кримінальних доходів чи фінансування тероризму. Такі оцінки здійснюються не лише на рівні окремих фінансових установ, але і в межах національних систем фінансового моніторингу, де відповідні державні органи формують на-

ціональні оцінки ризиків, основою для яких є сукупність даних, що надходять від суб'єктів первинного моніторингу. Завдяки цьому відбувається адаптація методів моніторингу залежно від типологій ризиків, що дозволяє ефективніше розподіляти ресурси для боротьби з нелегальними фінансовими операціями;

— інформативна. Ця функція є логічним продовженням процесів ідентифікації, спостереження та оцінювання, оскільки при виявленні підозр щодо певної операції або діяльності клієнта суб'єкти первинного моніторингу зобов'язані формувати і надсилати відповідні звіти до державних органів, що здійснюють нагляд і координацію фінмоніторингу. Ця функція є ключовою для забезпечення зворотного зв'язку між приватним сектором і державними інститутами, оскільки дозволяє правоохоронним і відповідним регуляторним органам оперативно розпочинати розслідування або інші заходи реагування;

— превентивна. Зміст цієї функції полягає у попередженні загроз стабільності та безпеки фінансовій системі. Превентивний характер моніторингу дозволяє мінімізувати негативні наслідки фінансових порушень на ранніх стадіях. У результаті забезпечується підвищення рівня економічної безпеки та довіри до фінансових інститутів. Цей аспект функціонування фінансового моніторингу є особливо важливим тому, що він дозволяє еволюціонувати системі AML/CFT відповідно до нових викликів, враховувати зміни у фінансовому середовищі і підвищувати ефективність превентивних та реактивних заходів.

Усі вищезазначені функції фінансового моніторингу в системі AML/CFT формують комплексну, багаторівневу і взаємопов'язану систему діяльності, що забезпечує не лише виявлення і реагування на підозрілі фінансові дії, але й стратегічне управління ризиками на рівні державної політики. Така система покликана забезпечувати прозорість фінансових потоків, підтримувати стабільність фінансової системи, захищати економіку від шкідливого впливу нелегальних грошових потоків і сприяти зміцненню довіри громадськості до фінансових інститутів у цілому.

У контексті AML/CFT суб'єкти фінансового моніторингу виступають активними учасниками процесу, які реалізують його функції, тоді як об'єкти фінансового моніторингу є носіями ознак ризику та джерелом інформації для виявлення потенційних загроз. Взаємодія між суб'єктами та об'єктами формує цілісну систему фінансового моніторингу, спрямовану на забезпечення прозорості фінансових потоків та стабільності фінансової системи (рисунк 2).

Взаємодія суб'єктів і об'єктів фінансового моніторингу є однією з базових теоретико-методологічних проблем у дослідженні системи протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Вона визначає логіку побудови національних систем AML/CFT, формує підґрунтя для правового регулювання фінансових відносин, а також забезпечує практичну реалізацію ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансової безпеки.

Суб'єкти фінансового моніторингу виступають активними учасниками процесу, які виконують його функції, тоді як об'єкти фінансового моніторингу є носіями ознак ризику та джерелом інформації для виявлення потенційних загроз. Взаємодія між суб'єктами та об'єктами формує цілісну систему фінансового моніторингу, спрямовану на забезпечення прозорості фінансової системи. Суб'єкти фінансового моніторингу поділяються на суб'єктів первинного фінансового моніторингу та суб'єктів державного фінансового моніторингу. Такий поділ відображає багаторівневу структуру AML/CFT-системи, у межах якої функції збору первинної інформації, її аналітичної обробки та стратегічного управління ризиками розподілені між різними інституційними ланками.

Суб'єкти первинного фінансового моніторингу становлять найширшу та найбільш різноманітну групу учасників системи. До них належать фінансові установи та інші юридичні й фізичні особи, які в процесі своєї діяльності здійснюють фінансові операції або надають послуги, пов'язані з рухом коштів чи активів. До цієї кате-

горії традиційно відносять банки, небанківські фінансові установи, страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди, платіжні організації, професійних учасників ринків капіталу, а також спеціально визначених нефінансових суб'єктів, зокрема нотаріусів, адвокатів, аудиторів, суб'єктів господарювання у сфері азартних ігор та операцій з нерухомістю. Об'єднувальною ознакою цих суб'єктів є їх безпосередній контакт із клієнтами та фінансовими потоками, що надає їм можливість здійснювати ідентифікацію клієнтів, фіксувати фінансові операції та виявляти первинні ознаки підозрілої діяльності.

Суб'єкти державного фінансового моніторингу формують другу ключову групу учасників системи. Вони виконують функції нагляду, координації, аналітичної обробки інформації та стратегічного управління ризиками. Центральне місце серед них займає спеціально уповноважений орган фінансової розвідки, який акумулює інформацію про підозрілі фінансові операції, здійснює її аналіз та передає відповідні матеріали правоохоронним органам. Поряд із ним важливу роль відіграють регулятори фінансового ринку, зокрема центральний банк та інші державні органи, які здійснюють контроль за діяльністю

Об'єкти фінансового моніторингу становлять сукупність явищ, процесів і характеристик фінансової діяльності, які підлягають спостереженню, аналізу та оцінюванню з точки зору ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму. Вони є пасивним елементом системи, однак саме від правильного визначення об'єктів залежить ефективність усіх моніторингових процедур.

Першу групу об'єктів фінансового моніторингу становлять фінансові продукти та послуги. Різні продукти мають різний рівень уразливості до використання у схемах відмивання коштів або фінансування тероризму. Другу, але основну групу об'єктів фінансового моніторингу є фінансові операції. Саме операції з грошовими коштами або іншими активами виступають первинним носієм інформації про можливі незаконні дії. Особливу увагу в системі AML/CFT приділяють операціям, що мають нетиповий характер, значні суми, складну структуру або неочевидну економічну доцільність. Третю групу об'єктів фінансового моніторингу складають клієнти фінансових установ або інших суб'єктів первинного моніторингу. Клієнтів розглядають не лише як учасників фінансових операцій, але і як носіїв певного ризикового профілю, що формується на основі його ідентифікаційних даних, виду діяльності, географічного розташування, історії фінансових операцій та інших характеристик.

Загалом об'єктом моніторингу виступає не окрема операція чи клієнт, а сукупність взаємопов'язаних транзакцій, які в сукупності можуть свідчити про наявність системного ризику відмивання коштів або фінансування тероризму.

У системі протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму (AML/CFT) взаємодії між елементами формуються за логікою "суб'єкт — суб'єкт", "суб'єкт — об'єкт" та "об'єкт — об'єкт", що забезпечує цілісність, функціональну узгодженість і результативність фінансового моніторингу.

Суб'єкт-суб'єктні взаємодії відображають інституційну архітектуру системи AML/ CFT і проявляються у координації, інформаційному обміні та ієрархічному розподілі повноважень між суб'єктами первинного та державного фінансового моніторингу. Первинні суб'єкти, перебуваючи у безпосередньому контакті з клієнтами та фінансовими потоками, виконують функції ідентифікації, верифікації, фіксації та первинного аналізу фінансових операцій, тоді як суб'єкти державного фінансового моніторингу здійснюють нагляд, узагальнення, стратегічну оцінку ризиків та протидію їх виникненню. Взаємодія між цими групами ґрунтується на регламентованих каналах передачі інформації, звітності та зворотного зв'язку, що забезпечує трансформацію первинних даних у аналітичні продукти та управлінські рішення.

Об'єкт-об'єктні взаємодії у системі AML/ CFT мають опосередкований, але концептуально важливий характер, оскільки відображають взаємозв'язок між різними елементами фінансової діяльності, що підлягають моніторингу. Фінансові продукти, операції та клієнти не існують ізольовано, а формують взаємопов'язану сукупність, у межах якої ризик проявляється на системному рівні. Наприклад, певний фінансовий продукт може зумовлювати специфічний характер операцій, а сукупність операцій, у свою чергу, формує ризиковий профіль клієнта. Аналіз об'єкт-об'єктних зв'язків дає змогу перейти від фрагментарного спостереження до комплексного бачення фінансових потоків і виявлення складних схем відмивання коштів або фінансування тероризму.

Суб'єкт-об'єктні взаємодії є центральними для функціонування системи AML/ CFT, оскільки саме вони визначають практичну реалізацію моніторингових процедур. Суб'єкти фінансового моніторингу впливають на об'єкти шляхом спостереження, аналізу та оцінювання фінансових продуктів, операцій і клієнтів як носіїв ризикових ознак. Така взаємодія має асиметричний характер: суб'єкти виступають активною стороною, яка формує правила, критерії та методи аналізу, тоді як об'єкти є джерелом інформації та сигналів ризику. Через суб'єкт-об'єктні зв'язки реалізується ризик-орієнтований підхід, за якого увага концентрується не на формальному контролі окремих транзакцій, а на виявленні нетипових, економічно необґрунтованих або структурно складних операцій у контексті поведінки конкретного клієнта чи групи клієнтів.

В Україні суб'єкт-суб'єктні, суб'єкт-об'єктні та об'єкт-об'єктні взаємодії в системі AML/ CFT мають низку специфічних рис, зумовлених особливостями національної інституційної структури, правового поля, економічного середовища та впливом воєнних і трансформаційних процесів:

— суб'єкт-суб'єктні взаємодії в українській AML/ CFT-системі характеризуються чітко вираженою централізованістю та ієрархічністю. Ключову координуючу роль відіграє спеціально уповноважений орган фінансової розвідки, який акумулює інформаційні потоки від суб'єктів первинного фінансового моніторингу та взаємодіє з регуляторами й правоохоронними органами. Така модель зумовлює домінування вертикальних зв'язків, у межах яких первинні суб'єкти зосереджені

переважно на виконанні ідентифікаційної та інформаційної функцій, тоді як аналітична та превентивна функції виконуються на державному рівні;

— об'єкт-об'єктні взаємодії в системі AML/ CFT в Україні проявляються через складні зв'язки між фінансовими операціями, продуктами та клієнтами, що часто мають системний характер. Типовою особливістю є концентрація ризиків не в окремій транзакції, а в ланцюгах взаємопов'язаних операцій, які здійснюються через різні фінансові установи або із залученням нефінансових суб'єктів. Це підвищує значення аналітичної обробки великих масивів даних та виявлення нетипових фінансових патернів;

— суб'єкт-об'єктні взаємодії в Україні формуються в умовах підвищеного рівня ризиків, пов'язаних із тінізацією економіки, значною часткою готівкових операцій, трансграничними фінансовими потоками та використанням складних корпоративних структур. Це зумовлює посилену увагу суб'єктів первинного фінансового моніторингу до ідентифікації клієнтів, встановлення кінцевих бенефіціарних власників і аналізу економічного змісту фінансових операцій. В українських реаліях суб'єкт-об'єктні взаємодії часто мають формалізований характер, оскільки значна частина процедур детально регламентована нормативно-правовими актами.

У сучасному динамічному економічному середовищі відбувається постійна трансформація і системи фінансового моніторингу. Однією із домінуючих тенденцій є підвищення комплексності аналітики у системі AML/ CFT, оскільки постійно відбувається трансформація комплексу об'єктів фінансового моніторингу (виникнення нових фінансових продуктів, схем руху фінансових потоків, технічного забезпечення цього руху тощо). Другою такою тенденцією є посилення координації та взаємодії між різними групами суб'єктів у державному фінансовому моніторингу, покращення адаптації до стандартів FATF і вимог Європейського Союзу. Для України також характерним є посилення ролі ризик-орієнтованого підходу, за якого суб'єкти переходять від суто формального виконання вимог до більш глибокого аналізу поведінки клієнтів та пов'язаних із ними операцій.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Узагальнення результатів проведеного дослідження дозволяє сформулювати низку концептуальних висновків щодо сутності, еволюції та функціонування фінансового моніторингу в системі AML/ CFT, а також особливостей взаємодії її ключових елементів. Передусім встановлено, що поняття "моніторинг" має глибоке семантичне походження, яке поєднує ідеї спостереження, контролю, попередження та аналітичного осмислення процесів. Визначено існування трьох концептуально відмінних, але взаємопов'язаних підходів до розуміння фінансового моніторингу: як елементу методології фінансових досліджень, орієнтованого на безперервне відстеження макрофінансових процесів і тенденцій з метою виявлення системних ризиків; як складової частини фінансового механізму управління, що забезпечує інформаційну підтримку прийняття рішень на рівні держави, секторів економіки або окремих суб'єктів госпо-

дарювання; як інституціалізованого елементу державного управління у сфері фінансової безпеки, реалізованого через систему AML / CFT. Ці підходи не суперечать один одному, а відображають різні рівні абстракції та різні сфери застосування однієї категорії.

Система AML / CFT є функціонально цілісною саме завдяки поєднанню і взаємодоповненню її ключових функцій — ідентифікаційної, спостережної, аналітичної, інформативної та превентивної. Їх реалізація забезпечує не лише виявлення та фіксацію підозрілих фінансових операцій, а й формування стратегічного бачення ризиків легалізації доходів і фінансування тероризму. Систематизовано взаємодії у межах системи AML / CFT за логікою "суб'єкт — суб'єкт", "суб'єкт — об'єкт" та "об'єкт — об'єкт". Суб'єкт-суб'єктні взаємодії формують інституційну основу системи та забезпечують координацію між первинним і державним фінансовим моніторингом. Суб'єкт-об'єктні взаємодії визначають практичний зміст моніторингових процедур і реалізацію ризик-орієнтованого підходу. Об'єкт-об'єктні взаємодії дозволяють виявляти системні ризики шляхом аналізу сукупності взаємопов'язаних операцій, продуктів і клієнтських профілів, що є критично важливим в умовах ускладнення фінансових схем і цифровізації фінансових ринків.

Представлено національну специфіку функціонування AML / CFT в Україні. Встановлено, що українська модель характеризується високим рівнем централізації та ієрархічності суб'єкт-суб'єктних взаємодій, значною нормативною детермінованістю суб'єкт-об'єктних зв'язків і підвищеною складністю об'єкт-об'єктних взаємодій унаслідок тінізації економіки, поширеності готівкових операцій і трансграничних фінансових потоків. Водночас відзначено позитивні трансформаційні тенденції, пов'язані з посиленням аналітичної складової фінансового моніторингу, впровадженням ризик-орієнтованого підходу та адаптацією національної системи до стандартів FATF і вимог Європейського Союзу.

Таким чином, фінансовий моніторинг у системі AML / CFT постає як багаторівнева, динамічна та інституційно складна система, що поєднує науково-методологічні, управлінські та правові компоненти. Його ефективність визначається не лише формальним виконанням регуляторних вимог, а передусім якістю взаємодії між суб'єктами, глибиною аналітичної обробки інформації та здатністю системи адаптуватися до нових фінансових ризиків і викликів.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері пов'язані з:

- поглибленням теоретичного аналізу фінансового моніторингу як міждисциплінарної категорії, що поєднує елементи фінансів, економічної безпеки, права та інформаційних технологій;

- дослідженням трансформації об'єктів фінансового моніторингу в умовах цифровізації, розвитку фінансових технологій, віртуальних активів і нових платіжних інструментів;

- оцінюванням ефективності взаємодії суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу, зокрема з точки зору зменшення формалізму та підвищення аналітичної спроможності системи;

— розробленням методичних підходів до інтеграції національних AML / CFT-систем у наднаціональні механізми фінансової безпеки, що є особливо важливим для України в контексті євроінтеграційних процесів та відновлення економіки.

Література:

1. Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime. Council of Europe.. Strasbourg: Council of Europe, 1990. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/141>.

2. Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism. Council of Europe. Strasbourg: Council of Europe, 2000. URL: <https://web.archive.org/web/20250811-1234538/https://www.coe.int/en/web/moneyval>.

3. 40 Recommendations on Money Laundering. Financial Action Task Force (FATF). Paris: FATF, 1990. 40 p. URL: <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/40recommendations1990.html>.

4. Harvey J. An Evaluation of Money Laundering Policies. Journal of Money Laundering Control. Vol. 8, Issue 4. 2005. P. 7—13. URL: <https://doi.org/10.1108/13685200510620876>.

5. Hinterseer K. The Wolfsberg Anti-Money Laundering Principles. Journal of Money Laundering Control. 2001. Vol. 3. P. 25—41. URL: <https://doi.org/10.1108/eb027291>.

6. Philippsohn S. The Dangers of New Technology. Laundering on the Internet. Journal of Money Laundering Control. 2001. Vol. 3. P. 87—95. URL: <https://doi.org/10.1108/eb027295>.

7. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід: монографія / О. О. Глущенко, І. Б. Семеген; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Р. А. Слав'юка. К.: УБС НБУ, 2014. 386 с.

8. Балануца О. О. Особливості формування системи фінансового моніторингу в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 6. С. 38—40. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2011/10.pdf.

9. Москаленко Н. В. Фінансовий моніторинг в управлінні економічними системами. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies 2012. Вип. 1(13(55), С. 23—25. URL: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.-2012.3641>

10. Дропа Я. Б., Тесля С. М., Піхоцька М. Р. Розвиток системи фінансового моніторингу як складової частини формування ефективного контролю й безпеки в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. Вип. 37. С. 35—43.

11. Грабчук О., Супрунова І. Фінансовий моніторинг як умова забезпечення державної безпеки країни: поняття, складові, етапи розвитку. Аспекти публічного управління. 2020. Вип. 8 (4), С. 75—83. URL: <https://doi.org/10.15421/152082>. <https://doi.org/10.15421/152082>

12. Смагло О. В. Функціонування системи фінансового моніторингу в Україні. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 26. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-28>.

13. Горбан І. Н., Скиба В. В. Сутність фінансово-го моніторингу в системі забезпечення економічної безпеки. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2023. Вип. 2. С. 21—25. URL: <https://doi.org/10.32782/2311-844X/2023-2-3>

14. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. 1728 с.

15. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Закон України № 361-IX від 06. 12. 2019 (у редакції 01.01. 2026, затвердженій Законом України № 4622-IX від 08. 10. 2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4622-20#Text/>

16. Brezhnieva-Yermolenk O., Hanzhiuk S., Gurzhiy T., Nitsenko V., Mazur Y. (2025) Development of the financial monitoring system to increase the level of financial security of Ukraine in the conditions of threats. *Economic of development*. Vol. 24, No. 2. Pp. 103—112. URL: <https://doi.org/10.63341/econ/2.2025.103>

17. Корнійчук Г. В. Моніторинг у системі управління фінансовим потенціалом підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 13. С. 26—31. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/13_2018/7.pdf.

18. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation. The FATF Recommendations. Paris, 2025. 152 p. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/FATF%20Recommendations%202012.pdf.coredownload.inline.pdf>.

References:

1. Council of Europe (1990), "Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime", available at: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/141> (Accessed 05 January 2026).

2. Council of Europe (2000), "Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism", available at: <https://web.archive.org/web/20250811234538/https://www.coe.int/en/web/moneyval> (Accessed 06 January 2026).

3. Financial Action Task Force (FATF) (1990), "40 Recommendations on Money Laundering, available at: <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/40recommendations1990.html> (Accessed 07 January 2026).

4. Harvey, J. (2005), "An Evaluation of Money Laundering Policies". *Journal of Money Laundering Control*, vol. 8, no. 4, pp. 7—13. <https://doi.org/10.1108/13685200510620876>.

5. Hinterseer, K. (2001), "The Wolfsberg Anti-Money Laundering Principles". *Journal of Money Laundering Control*, vol. 3, pp. 25—41. <https://doi.org/10.1108/eb027291>.

6. Philippsohn, S. (2001), "The Dangers of New Technology: Laundering on the Internet", *Journal of Money Laundering Control*, vol. 3, pp. 87—95. <https://doi.org/10.1108/eb027295>.

7. Hlushchenko, O. O. and Semehen, I. B. (2014), *Antylehalizatsijnyj finansovyj monitorynh: ryzk-orien-tovanyj pidkhid [Anti-Money Laundering Financial Monitoring: A Risk-Based Approach]*, Kyiv, Ukraine.

8. Balanutsa, O. O. (2011), "Features of the Formation of the Financial Monitoring System in Ukraine", *Investments: Practice and Experience*, vol. 6, pp. 38—40, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2011/10.pdf (Accessed 13 January 2026).

9. Moskalenko, N. V. (2012), "Financial Monitoring in the Management of Economic Systems", *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, vol. 1 (13 (55)), pp. 23—25. <https://doi.org/10.15587/1729-4061-2012.3641>.

10. Dropa, Y. B., Teslia, S. M. and Pikhotska, M. R. (2021), "Development of the Financial Monitoring System as a Component of Effective Control and Security Formation in Ukraine", *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, vol. 37, pp. 35—43.

11. Hrabchuk, O. and Suprunova, I. (2020), "Financial Monitoring as a Condition for Ensuring State Security: Concepts, Components and Stages of Development", *Aspects of Public Administration*, vol. 8 (4), pp. 75—83. <https://doi.org/10.15421/152082>.

12. Smahlo, O. V. (2021), "Functioning of the Financial Monitoring System in Ukraine", *Economy and Society*, vol. 26. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-28>.

13. Horban, I. N. and Skyba, V. V. (2023), "The Essence of Financial Monitoring in the System of Economic Security Provision", *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, vol. 2, pp. 21—25. <https://doi.org/10.32782/2311-844X/2023-2-3>

14. Busel, V. T. (2005) *Velykyj tлумachnyj slovnyk suchasnoi ukrains'koi movy [Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language]*. Irpin, Ukraine.

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of the Proceeds of Crime, Financing of Terrorism and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4622-20#Text/> (Accessed 08 January 2026).

16. Brezhnieva-Yermolenk, O., Hanzhiuk, S., Gurzhiy, T., Nitsenko, V. and Mazur, Y. (2025), "Development of the Financial Monitoring System to Increase the Level of Financial Security of Ukraine under Threat Conditions", *Economics of Development*, vol. 24, no. 2, pp. 103—112. <https://doi.org/10.63341/econ/2.2025.103>

17. Korniiuchuk, H. V. (2013), "Monitoring in the System of Enterprise Financial Potential Management", *Investments: Practice and Experience*, vol. 13, pp. 26—31, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/13_2018/7.pdf (Accessed 14 January 2026).

18. Financial Action Task Force (FATF) (2025) "International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism and Proliferation. The FATF Recommendations", available at: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/FATF%20Recommendations%202012.pdf.coredownload.inline.pdf> (Accessed 05 January 2026).

Стаття надійшла до редакції 19.01.2026 р.